

tős súlyára vall. Kevésbé követhető nyomon a „brain drain”-effektus az iskolázottsági és foglalkoztatottsági szintek egybevetése során. A bevándorlók az esetek többségében ugyanis végzettségi szint alatti tevékenységeket folytatnak, e tekintetben tehát a migrációs célkitűzés kevésbé szakmai, mint inkább megélhetési szempontokkal motivált (vagy legalább ez a végeredménye), s a kép legelőször is a kibocsátó helyek bizonyítványát állítja ki mind a szakfoglalkoztatási helyzet, mind a megélhetési viszonyok oldaláról, a másik térfélen is megengedhetetlen tékozlás folyik a felhalmozott tudással. E vonatkozásban a tanulmány felveti egy „migráció-menedzsment” lehetőségének kérdését a humán tőke teljesebb értékű, következetesebb hasznosítása érdekében.

Tanulmánya záró részében a szerző a belgrádi akadémiai gazdaságkutató intézet bevonásával végzett interjúk kutatásáról számol be, mely a szerbiai viszonylatú migrációs várakozásokat érinti. Ezek a várakozások a még távlatban gondolkodó korosztályoknál egyértelműen jelzik a jóléti államokban remélt – valós lehetőségeiben olykor túlbecsült – életminőség, az anyagi biztonság, a szociális háló s nem utolsósorban a köznyugalom vonzerejét. Az esetek egy részében nem feltétlenül hosszú távú kitelepedés elképzeléséről van szó, a megkérdezettek tulajdonképp a visszatérésben és – talán szintén naiv elképzeléssel – esetleges megakarításaik hazai befektetésében gondolkodnak.

Komáromi Sándor

Egy sváb asszonysors krónikás balladája a bácskai háborús pusztulásról

Johannes Weidenheim: Pannon regény. Ford., utószó: Komáromi S. Bp. 2017.

A német nyelvű irodalom nem egy kimagasló életműve a határokon átnyúló nyelvetterületi peremeket vagy a távolabbi nyelvszigeteket reprezentálja. Ezek sorában örvendetes módon számon tarthatunk olyan régiókat, amelyek a történelmi Magyarország határai között jöttek létre, és fejlődésük során ezer szállal kötődtek a magyar élethez, amitől

végül az ország trianoni feldarabolása során elszakadtak. Ilyen tájék az 1918 után az újdonatúj délszláv államhoz odacsatolt, magyarok, szerbek és svábok által közösen lakott, alapvetően agrár vidék. Közép- és Dél-Bácska. (A vidék – a Temesi Bánság egy szelete és a Szerémség mellett – a mai Vajdaság részét képezi.) Könyvünk szerzője: Johannes Weidenheim (1918-2002) itt nőtt fel, elbeszélő világának alapélményeit itt szerezte. Várt rá, persze, további, mérhetetlenül fájdalmas tapasztalás is: más jugoszláviai németekkel együtt a bácskai svábság második világháború utáni gyilkos megtizedelése és elűzése – „megtorlásul” Jugoszlávia hitleri megszállásáért és leigázásáért. (1941-ben már a magyar határrevíziós visszafoglalásra német birodalmi zsoldban kerül sor, Hitler 1944 tavaszán pedig Magyarországot s vele a „visszavett” Bácskát is megszállja. A birodalmi német jelenlét e késleltetettsége nyomot hagy a *Pannon regény* némely epizódján; a fordításban ennek a mű eredeti szövegénél nagyobb nyomatékot adunk, mint a frontelvonuláshoz kapcsolódó lakossági kiürítésnek is.) A kollektív büntetés, más kisebbségi régiókhoz hasonlóan, természetesen a német-magyar katonai visszavonással távozó kollaboránsok helyett a mit sem sejtő, vétlen lakosságot sújtja. Ott volt emellett a módos nagygazdák csoportja, mely annyiban „kollaborált”, hogy természetbeni ellátmánnyal „tartozott” a megszállóknak, s emiatti félelmében ugyancsak hátrahagyja honát a visszavonuláskor.

*

Weidenheim a háború végi események sodrában maga is menekülni kényszerül, hogy Nyugat-Németországban leljen új otthonára. Itt kibontakozó munkássága során alapvetően a történelem süllyesztőjébe került szülőföld elmúlt élete és pusztulása foglalkoztatja. Első művei a szerb uralomváltás után az első világháborús veszteségek terhével újraéledő, általa közlő megélt táji életet idézik. Az író a névazonosítást illetően – a magyarországi Délvidékről „Észak-Szerbiára” váltó hovatartozás tájfogalmi kavardását kiiktatva – az egykorú, Belgrádban is kultivált őstenger-kutatás fogalomkészletét hasznosítja („Pannon tenger”, „Pannon medence” stb.): „pannon sík”-ról, „pannon síkvidék”-ről beszél – innen a „Pannon regény” a cím-

adásban! – s a sváb telepes kirajzás Rajna melléki őshazája felől visszaneézve hajthatatlanul ragaszkodik a „déli” tájolásához.

Itt honos a sváb nagyközségek egyikében egzotikusan hangzó fantáziánévén: *Marézi*, úgy mint a kitalált „Mária-Terézia falva” rövidítése. Katharina Delhaes (szül. Katharina Korell) világháborús özvegyként két apró gyermekével már fiatalasszonyként magára marad, egymaga műveltetni egyke-összeházasítással megnövelt birtokát, állva a versenyt a tekintélyes nagygazdákkal. A tanyaszállásán (*Sallasch*: a magyarból átvett megnevezés) magyar béresek, a portáján tót cselédek állnak rendelkezésre. Élénk figyelemmel követi a szerb uralom kiépülését, összeveti a magyar időszak tapasztalatával, és gyakorlatiasan alkalmazkodik a változó körülményekhez. Majd csak az anyaországi „nagy-német” propaganda jugoszlávellenes izgatása nyomán, legvégül pedig a Jugoszlávia elleni hitleri támadással, egyben a Bácska magyar visszafoglalásával (1941) csúszik ki lába alól a talaj. Felnövekedett fiainak egyike akkor – „német” lelkesedésből – beáll az SS-hez, másika behívót kap a magyar honvédséghez. A végképp magára maradt, idősödő özvegyasszonyt és rettegő anyát 1944 őszén azután magával sodorja a német-magyar visszavonulással előállt összeomlás: abban a reményben, hogy távolba veszett gyermekeiről a tágabb világban legalább előbb hírt kaphat, s a visszatérés esetleges lehetőségét még remélve felpakol, hogy beálljon a menekülő gazdák nyugatnak induló szekérsorába. Magyar földön át az osztrák határ irányába vezető menekülő útján a visszahozhatatlan veszteségek keserű számbavétele kíséri. Mindenéből kifosztva, az egyik fiú „hősi” haláláról pontos hírt szerezve, a másikat menthetetlen állapotban előtalálva, majd eltemetve, egy Bécs melletti barakk-tábor elárvult lakójaként tengeti életét – már régóta hőn óhajtott haláláig.

A hitleri területfoglalás visszaverését követően a keleti-délkeleti régiókból elűzetett vagy önként menekülő, majd zömmel a leendő nyugat-német állam határai között befogadott táji németiség szószólói nemsokára számonkérő hadjáratba kezdenek, ami a szovjet érdekszférába került szomszédos államok – mint volt hazájuk – címére szól, s beszélődik a pattanásig feszült hidegháborús szembenállás propagandájába. Weidenheim – a német világháborús bűnök történelmi beismerésének korai kezdeményezőjeként – mint közíró és elbeszélő, nem utolsósor-

ban 1963-ban megjelent *Pannon regényével* is – felemeli szavát az anyaország eredendő felelősségét rejtegető történelemhamisítás ellen. Elkötelezettsége epizodikus önéletrajzi érintettsége okán csak még erősebb; részben az ő története is a nagyobbik Delhaes-fiú SS-kalandja. A felelősség a tucatnyi táji német kisebbség kivéreztetéséért Weidenheim szemében megoszlik Németország és a táji németiséget kiközösítő politikai szférák között: az egyik a maga hatalmi terjeszkedésével és propagandájával megtéveszti és kompromittálja néptársait, a másik a németellenes közhangulatot a hatalomváltó helyi konszolidáció eszközévé avatja vagy még szítja is. A mérhetetlen politikai cinizmus mindkét oldalon nyilvánvaló. A menekült sorsra jutott Katharina maga, már-már az író szócsöveként, szorongó álmaiban kísértő fantomokkal vagy menekült-társaival folytatott szócsatái során, a legszenvedélyesebb formában ad hangot e meggyőződésének.

*

Katarina, persze, eleve véleményt formál mindenről, ami körülveszi, értelmezni igyekszik a két világháborúval meghatározott időszak sokféle változását, de még a török világ utáni telepítésekkel alakot öltött kisebbségi sváb létezését magát is. Az elbeszélőé a szerep, hogy a szavakat hősnője szájába adja, vagy az ő nevében, az ő szemüvegén keresztül és egyben az ő nyelvén is maga foglalja össze az elmondhatót. (Ezt a módszert követi teljes folyamatában voltaképp az elbeszélés egész hanghordozása.) A kép így a napi tapasztalás téveszthetetlen pontosságával és lehengerlő természetességével rajzolódik, s ezzel – felülírva a bevett, előírt narratívákat – a dolgok vetületét naiv „történelmi alulnézetre” váltja. Ez, az elbeszélő formában láttatott időkép a szerző éleslátású megfigyelőként kiérlelt, gondolati eredetiségével megkapó koncepciója, amit akár ragyogó szakértői elemzésekben kifejthetne. Katharina alakrajzával elbeszélői átlényegítése ellenben alapja annak a páratlan stílusbravúrnak, ami a megélt tapasztalat, a megszerzett tudás átfogó hitelű, már-már költői emelkedettségű általánosítását prezentálja, s élteti az elbeszélés gazdag képességét és ritmikus prózáját is. Illusztrációként (vagy emlékeztetőnek, ha az olvasó maga is felfigyelt volna a lírai oldottságú,

plasztikus nyelven előadott eszmefuttatásra) kiemelnénk egy hosszabb és egy rövidebb szakaszt. Az egyik a magyar, majd a szerb felsőbbséghez fűző, változó sváb viszonyt boncolgatja:

A magyar időkben a falubelieknek, mint Katharinának is még fiatalon, persze, fájt, ha azt kapták: „buta sváb...” Az akkori rangbeliek meg hivatalosok igen csak el voltak telve magukkal. A magyar mivoltukkal nem szívelték a másféleséget, lehetőleg kihántották volna mindet önmagából. A sváb emberek mégis felnéztek rájuk, valami természetellenes vonzalommal. Egyenesen bámulták az emeltebb réteg fényét, rangját, mintha paraszt létükre ők is emelkednének a ragyogással. [...] Aztán, egyik nappól a másikra, fordult a világ egy nagyot. A Monarchia, gyászosan szétszakadván, felosztódott különféle új államokra. Az a déli sík, Katharina szűkebb hazája a szerbeknek jutott. Bizonyosan nem ők, svábok akartak másik országot maguknak, hiszen amit csak láttak, hallottak a szerbekkel, rácokkal kapcsolatban, az mindig is a szegényes, igénytelen létezés képe volt, s azon túl csakis a félt és megvetett „Balkánt” idézte. Mások akaratából mégis belekerültek az új szláv királyságba. Most Belgrádnak fizetik az adót, ugyanazzal a tisztességgel és ugyanúgy esedékesség szerint, mint azelőtt Budapestnek. De a magyarországi emlékezet az, ami szép marad, vagy csak most lesz még szebb, az elszakadással. Az új szerb felsőségnek, legalábbis errefelé, fénye nincs, vagy olyasmi nem is létezik náluk. Vagyis, hogy annyira ,egyenlő’ lehet velük, nem olyan nagy vigasz a svábnak.

A másik kiválasztott részlet Katharina sallangmentes, ős-természetes táji-német „érzését” helyezi el a körülvevő nációk világának ezernyi különös színfoltja sorában, melyek „[...] az ő életébe úgy tartoznak bele, mint az évbe az ünnepek – ha a sváb búcsú, ha, újabban, a Szent Száva-nap –, vagy a hét napjaiba a vasárnap”:

Az ő „német” érzése is valami ilyen ünnepi, vasárnapi dolog. Nem tartozik a dolgok legelejébe. Ami előbbre való, az: a hétköznapok munkálkodása, s a megnyugvás, hogy azáltal ezen a szegény vidéken, Istennek hála, van mit aprítania a tejbe. Azonban: amiképp a kereket nem csak magában a tengely teszi, de a küllőkkel támasztott rájja is, ugyanúgy hozzátartozik mindaz az ő életéhez, amivel „németnél” ő már gazdagabb. Ha éppen német felmenőkkel, őt itt száz másféle nép környezi, s külön szint ad az életének.

*

Fordításkiadásunk címe szerint – a német cím hosszú elbeszélést, kisregényt jelentő „Novelle” szavától eltérően – „regénynek” mondjuk a letűnt bácskai sváb világnak szentelt tájtörténeti elbeszélést. (*Pannon regény* – magyarul csakis így hangzik jól egyébként.) Regény – amennyiben végigkövet egy életutat a maga átfogó korfolyamatával. Katharina életideje átíveli a két világháborút (év szerint is megjelölve: 1896-1962), sorsának mérföldköveit az első világháború kitörése, párjának a fronton lelt halála, a francia megszállás, majd a már említett fordulók sora jelzi. A mű próza-faja regénynél mégis részint kevesebb, részint, ha akarjuk, akkor „több”, de bevett műfaji kategóriákkal végeredményben megfoghatatlan. A *Pannon regény* történelmi-politikai összefüggésekbe ágyazott életsorsot idéző prózája fő vázát tekintve ugyanis egyfajta történeti-dokumentatív elbeszélés, amely sebes sodrással, pergő történessel rohan drámai végkifejletei felé, ami „krónika” jelleget kölcsönöz a történessnek. Katharina élettörténete szorosan rákapcsolódik a koreseményekre, ezek azonban – futó epizód gyanánt vagy pusztán utalással – épp csak átvillannak az elbeszéléseken. (Helyet kap természetesen még több köztes epizód: egy-egy horvát- vagy éppen svábellenes nacionalista merénylet, incidens, Sándor király meggyilkolása, a sváb kultúregylet: a „Kulturbund” létrehívása, a betelepedési jubileum stb.) Az elbeszélő szál egy-két ecsetvonás tiszta színével a létviszonyok, az életforma képrészleteit is épp csak jelzi. A maga teljes személyiségrajzával végső soron Katharina áll a történet súlypontjában. A hősnő egy egészséges ösztönű (legfeljebb legbenső érzései kinyilvánításában falusi módra gátolt), józan ítéletű, munkaszerető teremtés vonásaival a helyi sváb paraszti típust mintázza, gyakran a II. József korabeli telepítés protestáns háttéréből merítő gyakorlatiasságával és szókimondásával, s tragikus élete a földijeivel közös sváb sors átfogó drámáját foglalja képbe. Az ő személyes része ebben: a legkegyetlenebb próbák szemhatárán, az elbeszélő legmélyebb odaadásával megrajzolt asszonyorsó kálváriája. Kislány korától követett eszmélkedése lírai mélységekbe ereszkedő hullámaiban egészen a vég kezdetéig jól megfér egymással büszkeség és alázat, két fia szem elől tévesztése, majd elvesztése után azonban már csak lázadni tud

a sorsa ellen, és emberi tisztességét foggal-körömmel védi az ádáz vagy elmezavarodott ártó erőkkel szemben. Katharina vergődése – sok baljós sejtetéssel már az előzőekben is – sötétén szárnyaló tragikus balladává sűrűsödik az elbeszélés („regény”) végkicsengésében. Ekként akár „krónikás balladaként” olvashatjuk a hősnő életregényét.

Zavaros versengés – A romániai zsidó vagyon párhuzamos népi-német „árjásítása” és „nemzeti” románosítása az Antonescu-rezsim idején

Baier, Hannelore: Dubiose Konkurrenz – Arisierung versus Rumänisierung in der Zeit des Antonescu-Regimes. = Spiegelungen. 11. Jg. 2016. No. 1. 55-69. p.

A müncheni délkelet-német történeti-kulturális intézet (*Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas*) folyóiratának 2016. 1. száma tematikus összeállítást szentelt az 1933 után nemzetiszocialista befolyás alá került romániai német folyamatok, a kisebbségi-többségi viszonyok kérdéseinek. A válogatás a koblenz-landaui egyetem evangélikus teológiai intézetének égisze alatt az erdélyi honismereti munkaközösséggel (*Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde*, Heidelberg) és a müncheni intézettel közösen megrendezett workshop referátumaira nyúlik vissza. A workshop célkitűzése, mint a szerkesztői bevezetés elmondja, az ideológiai-politikai keretekre súlyozó elemzések (viszony a Birodalmi Németországgal, a náci ideológiával) meghaladására irányult, akár ha részvizsgálódásokról legyen is szó (sajtó-, kultúr-, illetve tudomány- és gazdaságpolitika), s túl kívánt jutni az egykorú élménymemzedék olykor apologetikus indíttatású vagy szelektív látású megnyilatkozásain vagy az egyoldalúan Erdélyre összpontosult a feltárás a regionális aszimmetriáján is. Úgy látták a szervezők: törleszteni való tartozások halmozódtak fel a többi között főképp a román ideológiai-politikai környezettel fennállt párhuzamok és összefonódások, a kisebbségi németiség gyakran heterogén, esetleg regionálisan is megosztott törekvései, s nem utolsósorban a szociológiai tényezők tekintetében, s